

Söz Edimi Kuramı Çerçevesinde Eski Uygurca Sena-Upasena Hikâyesi

BOTAN CUDİ EKMEN*

Öz

Bu çalışmada Eski Uygurca Sena-Upasena hikâyesi, edimbilimsel bir bakış açısıyla söz edimi kuramı çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir. Hikâyede yer alan kahramanların sözcelerinin ardındaki edimsöz edimleri tespit edilerek J. Searle'ün (1975) taksonomisine göre sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte sınıflandırılan edimsöz edimleri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın giriş kısmında çalışmanın amacı, ele alınan hikâye metninin tercih edilme sebebi vb. konular aydınlatılmaya çalışılmış, kuramsal çerçeve kapsamında da edimbilim ve söz edimi kuramı hakkında teorik bilgiler verilmiştir. Sena-Upasena hikâyesi ile ilgili birtakım bilgiler okuyucuya aktarıldıktan sonra hikâyede yer alan sözcelerdeki edimsöz edimleri analiz edilmeye başlanmıştır. Analiz kısmının hemen başında ise çalışmanın yöntemi ve izlenen yollarla ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Bu çalışmayla birlikte Eski Uygurca özelinde Eski Türkçe belgelerin dilbilim metotlarıyla ve farklı bakış açılarıyla incelenebileceği bir kez daha kanıtlanmıştır. Aynı zamanda Eski Uygurca bir hikâyenin söz edimi kuramı bağlamında incelenmiş olmasıyla birlikte alanda bu tarz çalışmaların daha da çoğalması amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: edimbilim, söz edimi kuramı, edimsöz edimleri, Eski Uygurca, Sena-Upasena hikâyesi

THE OLD UYGHUR SENA-UPASENA STORY WITHIN THE FRAMEWORK OF SPEECH ACT THEORY

Abstract

In this study, the Old Uyghur Sena-Upasena story was analyzed from a pragmatic perspective within the framework of speech act theory. The illocutionary acts behind the utterances of the characters in the story were identified and classified according to J. Searle's (1975) taxonomy. In addition to this, the classified pragmatic speech acts were analyzed in detail. In the introduction part of the study, the purpose of the study, the reason for choosing the story text etc. were tried to be clarified and theoretical information about pragmatics and speech act theory was given within the scope of the theoretical framework. After informing the reader about the story of Sena-Upasena, the illocutionary acts in the utterances in the story started to be analyzed. At the very beginning of the analysis part, some pieces of information about the methodology of the study and the methods followed are shown. With this study, it has been proven once again that Old Turkic documents can be examined with linguistic methods and different perspectives, in particular Old Uyghur. Also,

* Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Programı, botanekmen@hotmail.com, orcid: 0000-0003-2212-1471.

with the analysis of an Old Uyghur story within the framework of speech act theory, it is aimed to increase the number of such studies in the field.

Keywords: pragmatics, speech act theory, illocutionary acts, Old Uyghur, Sena-Upasena story

GİRİŞ

Eski Uygur Türkçesi metinleri hem Türk dilinin hem de Orta Asya Türk kültürünün en eski izlerini taşıması sebebiyle Türkologlar ve dilbilimciler için her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Eski Uygurca metinlerle ilgili ilk çalışmalar 1908'de F. W. K. Müller'in "Uigurica" serisiyle başlamıştır. O günden bugüne değin de yerli ve yabancı birçok kıymetli çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Bu çalışmalar hem genel Türkolojiye hem Eski Türkçe hem de Eski Uygur çalışmalarına büyük katkılar sunmuştur. Her yapılan çalışma hem kendi özelinde hem de alana katkı sunduğu derecede önemli ve faydalı çalışmalardır. Bununla birlikte Eski Uygur Türkçesi metinlerinin klasik, geleneksel bakış açısıyla incelendiği çalışmaların yanında Eski Uygurca belgelere farklı disiplinlerden faydalanarak ya da bu belgeleri farklı bakış açılarıyla ele alarak yaklaşmak bu belgelerin bizlere farklı zenginlikler sunduğunu gösterebilir. Nitekim bu belgelerin bize yalnızca dil, dilcilik, dil bilgisi bilgileri vermediği o dönemde yaşayan insanların kültürü, edebiyatı, sosyolojisi, psikolojisi ve coğrafyası ile ilgili de çok önemli bilgiler vereceği aşikârdır. Her alanda olduğu gibi Eski Uygurca alanında yapılan disiplinler arası çalışmalar şüphesiz ki alanı zenginleştirecektir. Buna ek olarak Eski Uygurca belgelere farklı dilbilimsel bakış açılarıyla bakmak bu belgeleri yeniden ve farklı bakış açılarıyla anlamlandırmak açısından da önemlidir.

Daha önce Leyla Subaşı Uzun'un (1992, 1995) Köktürk metinlerini metindilbilimsel açıdan incelediği çalışmaları, Murat Elmalı'nın (2014, 2019a, 2020, 2021) hem Köktürkçe hem Eski Uygurca metinler üzerine yaptığı göstergebilim çalışmaları, Börekçi ve Gerez Taşgın'ın (2021) Orhun kitabelerindeki söz edimlerini ele aldıkları çalışması, Şehitoğlu'nun (2023) "Eski Uygurca İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde Edim Sözel Güç Taşıyan Fiiller Üzerine"¹ başlıklı çalışması ve diğer birçok çalışma Eski Türkçe belgelere farklı bakış açısı ve dilbilimsel metotlarla yaklaşıldığında önemli sonuçlar ortaya koyulacağını açıkça göstermiştir. Buradan hareket ederek dilbilimin alt alanlarından biri olan edimbilim altında ele alınan söz edimi kuramı bağlamında Eski Uygurca belgelerin incelenip çalışılabileceği düşünülmüştür. Birçok dilde söz edimi kuramının metin incelemelerinde kullanılmasına rağmen Eski Uygurca metinleri bu kurama dayanarak inceleyen çalışmaların yok denecek kadar az olması da bu düşünceyi kuvvetlendirmiş, bu çalışmayla birlikte hem alandaki bir boşluğu doldurmaya çalışmak hem de bundan sonra yapılacak çalışmalar için araştırmacılara fikir vermek amaçlanmıştır. Ele alınan hikâyedeki kahramanların (konuşmacıların) sözcelerini anlamlandırma ve kahramanların sözcelerinin ardında yer alan edimsöz edimlerinin tespit edilerek esasen ne söylemek veya ne yapmak istediklerini söz edimi kuramı sayesinde açıklayabilmek ve metni bir bütün olarak daha anlaşılır kılmak ise bu çalışmanın esas amacıdır. Bu amaçla söz edimleri yalnızca türlerine göre sınıflandırılmakla kalmamış aynı zamanda ayrıntılı olarak yorumlanarak incelenmiştir. Bu bağlamda hem konusu hem de dili itibarıyla Eski Uygurca Sena-Upasena hikâyesi

¹ Eski Uygurca özelinde konuyla ilgili ilk çalışmalardan biri olması açısından önem arz etmektedir. Yazar, çalışmasında söz konusu hikâyeyi edimbilim/söz edimi kuramı çerçevesinde incelemiştir.

tercih edilmiştir. Söz edimi kuramı çerçevesinde incelenmek üzere bu hikâyenin tercih edilmesindeki diğer bir neden ise hikâyenin önemli bir kısmının karşılıklı konuşmalar içermesidir. Belirli bir iletişim bağlamında hem konuşmacının hem dinleyicinin niyeti ve duygusal durumu hakkında önemli veriler sunduğu için karşılıklı konuşmalar (diyaloglar) söz edimi kuramı için önem arz etmektedir. Bununla birlikte hikâyenin entrikalar barındıran ilgi çekici bir konuya sahip olması da önem arz etmektedir; zira ilgi çekici bir konu merak uyandırıcı diyaloglar demektir. Bu tarz diyaloglar da bu hikâyenin söz edimi kuramı bağlamında incelenebileceği düşüncesini doğurmuştur.

Edimbilim ve söz edimi çalışanlar söz edimi kuramını burada anlatılanlardan çok daha derinlemesine bilmektedir. Bununla birlikte ele almış olduğumuz hikâyeye Eski Uygurca çalışanların bildiği ve farklı bakış açılarıyla incelediği bir hikâyedir. Hikâyenin edimbilim/söz edimi kuramı açısından ele alınması Eski Uygurca veya tarihî Türk dilleri çalışanlarına yeni bir bakış açısı sunacağından Eski Türkçe çalışanların da dikkatini çekecek bir şekilde edimbilim ve söz edimi kuramı konusu etrafıca tanıtılmaya çalışılmıştır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE: EDİMBİLİM VE SÖZ EDİMİ KURAMI

Edimbilim (*pragmatics*), dili “kullanıcı ve bağlam” açısından inceleyen dilbilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Modern anlamda ilk kez Charles Morris (1938) tarafından kullanılan bu terim kısaca “dil kullanımının incelenmesi” olarak da tanımlanabilir (Levinson, 1983, s. 1-5). Örneğin iletişim esnasında kullanılan cümleler, bu cümleleri meydana getiren sözcükler kimi zaman sözlük anlamlarının ötesinde bir ileti ihtiva edebilmektedir. Dolayısıyla dilin konuşmacı tarafından hangi bağlamda veya nasıl bir durumda kullanıldığı son derece önemlidir. Burada edimbilim devreye girip belli bir bağlamda konuşmacının (veya yazarın) gerçekten kastettiği şeyi, niyetini açıklayabilmek için dilin nasıl kullanıldığını inceler. Yılmaz’a (2021, s. 1) göre de “edim bilimin temel amacı, metni üretenin (konuşucu/yazar) niyetinin ve amacının belirlenmesidir.” Örneğin:

A: “O pastanın tamamını yiyebilirim.”

B: “Oh, teşekkürler.” (Levinson, 1983, s. 39)

Görüldüğü üzere konuşmacı (A) tarafından iletilen anlam edimbilimsel olarak pastaya ve pastayı yapan kişiye edilen iltifattır. Dinleyicinin (B) teşekkür etmesinden hareketle konuşmacının esas kastettiği şey anlaşılacaktır. Başka bir bağlamda aynı sözce² bir meydan okuma olarak da anlaşılabilir: “O pastanın tamamını yiyebilirim. (Evet, bunu yapabilirim/başarabilirim.)”. Burada esas kastedilenin anlaşılması konuşmacı ve dinleyici arasındaki ilişki, bulunulan ortam veya durum, konuşma geçmişi veya arka planda paylaşılan bir bilgi vb. faktörlerin bilinmesiyle mümkündür.

1.1. Söz Edimi Kuramı (*Speech Act Theory*)

“Genel dil kullanımı teorisindeki tüm meseleler arasında, muhtemelen en geniş ilgiyi söz edimi kuramı uyandırmıştır.” (Levinson, 1983, s. 226) Bu kuram edimbilim altında ele alınan en önemli kuramlardan biridir. İlk kez, dil felsefecisi olan J. L. Austin (1962) tarafından kullanılan “söz

² Sözce terimi kısaca, “iletişim amacıyla üretilen tümceler” (Aysever, 2000, s. 14) şeklinde tanımlanabilir. Tümce (cümle) dil bilgisi içinde tanımlanan soyut bir teorik varlık iken, sözce ise bir cümlenin gerçek bir bağlam içerisinde (yani somut dil kullanımı sırasında) verilmesidir (Levinson, 1983, s. 18).

edimi³ terimi ve buna dayanarak geliştirilen söz edimi kuramı onun öğrencisi olan J. R. Searle (1969) tarafından sistematik bir hâle getirilmiştir. Austin (1962) söz edimi kuramını “Bir şey söylemek, bir şey yapmaktır.” ilkesine dayandırmaktadır. Buna göre (kimi durumlarda) herhangi birinin söylediği bir şey eylem olarak kabul edildiğinden dilin eylem gerçekleştirmek gibi bir işlevinin de olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin ıssız bir sokakta kendisini soymaya kalkışan hırsıza: “Lütfen, canımı yakma!” sözcesini üreten bir kişi bu sözce aracılığıyla “yalvarma” eylemi gerçekleştirir. Austin, söz edimlerini bir şeyi söylerken gerçekleştirilen eylemler olarak tanımlar (Austin 1962'den aktaran; Cutting, 2002, s. 16) ve konuşmacının dil kullanımı sırasında yani sözce ürettiğinde gerçekleştirdiği üç tür söz ediminden bahseder: düzsöz edimi (*locutionary act*), edimsöz edimi (*illocutionary act*) ve etkisöz edimi (*perlocutionary act*).

Düzsöz edimi, Yule'a (1996, s. 48) göre “temel sözeleme eylemi”dir. Konuşur anlamlı dilsel bir ifade ürettiğinde düzsöz edimi gerçekleşmiş olur. Austin (2020, s. 121), edimsöz edimini *bir şey söyleme ediminde* bulunmanın (yani düzsöz ediminin) karşıtı olarak *bir şey söylerken bir edimde bulunmak* şeklinde tanımlar. Buna göre konuşmacının sözcesinin ardında yer alan niyetin edimsöz edimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır; zira insan, zihninde sözceleri üretirken bir tür işlevi göz önünde bulundurarak bunu yapar. Bu işlev de konuşmacının esas kastetmek istediği şeyi, niyetini ifade eder. Nitekim, “Biraz kahve yapmıştım.” sözcesi bağlama göre açıklama yapmak, bir teklifte bulunmak veya başka bir iletişimsel amaçla kullanılmış olabilir (Yule, 1996, s. 48). Hangi amaçla kullanılmış olursa olsun sözcenin ardında yer alan niyet, konuşmacının ima ettiği şey ve sonuç olarak gerçekleştirdiği edim “edimsöz edimi”dir. Etkisöz edimi ise bir işlev göz önünde bulundurularak üretilen sözcenin dinleyici üzerinde yarattığı etkidir (Yule, 1996, s. 48); yani dinleyicinin/muhatabın sözceyi nasıl yorumladığı ve sonucunda konuşmacıya verdiği karşılıkla ilgilidir. Söz gelimi “Burası çok soğuk oldu.” sözcesi (bağlama göre) dinleyici üzerinde bir istek/rica etkisi yaratabilir. Dinleyici de bu bağlamda “pencere kapatmak, ısıtıcı açmak, kalın bir örtü vermek vb.” bir eyleme yönelebilir. İşte bu da etkisöz edimidir.

Austin'in ilgisinin odak noktasının edimsöz edimleri (*illocutionary acts*) üzerinde olduğuna dikkat çeken Levinson (1983, s. 236), söz edimi teriminin neredeyse yalnızca edimsöz edimlerine atıfta bulunur hâle geldiğini belirtmektedir. Austin'in söz edimi kuramını sistematik bir hâle getirmeye çalışan Searle (1975) de edimsöz edimlerini oldukça kapsamlı bir şekilde incelemiş ve bu bağlamda söz edimleri/edimsöz edimleri üzerine bir sınıflandırma yapıp edimsöz edimlerini *assertives* veya *representatives*⁴, *directives*, *commissives*, *expressives* ve *declarations* olmak üzere beş türe ayırmıştır:

³ Literatürde “speech act” olarak geçen terim, Türkçeye söz edimi veya sözeylem olarak tercüme edilebilir. Bu çalışmada “söz edimi” çevirisi tercih edilmiştir. Ayrıca söz edimi kuramıyla ilgili birçok yabancı terimin Türkçe karşılıkları hususunda da Austin'in (1962) ve Searle'ün (1969) çalışmalarını Türkçeye tercüme eden R. Levent Aysever'in çevirilerinden faydalanılmıştır (bk. Austin, 2020; Searle, 2000).

⁴ Searle'ün (1975, s. 354) “A Taxonomy of Illocutionary Acts” başlıklı çalışmasında söz konusu sınıf “representatives” şeklinde geçmektedir. “A Classification of Illocutionary Acts” başlıklı çalışmasının özet kısmında ise “representatives (or assertives)” (Searle, 1976, s. 1) ifadesi yer alır. Searle (1976, s. viii), “Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts” başlıklı kitabında ise 1975'teki orijinal yayınında “representative” terimini kullandığını ancak şu an “assertive” terimini tercih ettiğini belirtmektedir.

Kesinleyiciler (*representatives* veya *assertives*), “Bu bir Türk arabasıdır.”; “Aşçılık konusunda kimse benimle yarışamaz.”; “Dört ayaklıların hepsi hayvandır.”; “Bu yemek çiğ kalmış!” örneklerinde görüldüğü üzere ifade edilen önermenin doğruluğu konusunda konuşmacıyı yükümlülük altına sokan edimsöz edimi kategorisidir. Bu edimsöz edimini kullanan konuşmacı kendi adına konuşurken sözleri dünyaya uydurur, dolayısıyla bu tür bir edimsöz ediminin önerme içeriğinin dünyaya uygun olması beklenir (Aysever, 2000, s. 49). İddia etmek, yadsımak, aktarmak, tahmin etmek, böbürlenmek, varsaymak, inanmak, önermek, bildirmek, belirtmek, ileri sürmek, şikâyet etmek, raporlama, çıkarım, sonuç çıkarmak, beyan etmek vb. söz edimleri bu sınıfa girmektedir.

Yönlendiriciler (*directives*), konuşmacı tarafından bir başkasına bir iş veya eylem yaptırmayı amaçlayan edimsöz edimleridir. Searle’e (1976, s. 11) göre konuşmacı, bu tür bir söz edimini kullanarak muhatabına bir şey yaptırmaya girişiminde bulunur. Dolayısıyla konuşmacı (dinleyen aracılığıyla) dünyayı söze uydurmaya çalışır (Yule, 1996, s. 54). Emretmek, soru sormak⁵, davet etmek, rica etmek, yalvarmak, dua etmek, meydan okumak, talep etmek, tavsiyede bulunmak, öğüt vermek, izin istemek, yasaklamak vb. söz edimleri bu sınıfa girmektedir. Örneğin: “Burayı terk et!”; “Lütfen oturun.”; “Bu kadar çok sigara içmemelisin.”; “Üzerindeki gömleği nereden aldın?”

Sorumluluk-yükleyiciler (*commissives*); vaat, tehdit, söz veya taahhütler gibi gelecekte konuşmacıyı bazı eylemleri gerçekleştirme hususunda bir yükümlülük altına sokan edimsöz edimleridir. Yalnızca konuşmacı tarafından icra edilebilirler. Konuşmacı, bu tür bir söz edimi kullanarak dünyayı sözcüklere uydurmaya taahhüt eder (Yule, 1996, s. 54). Söz vermek, (bir şeyi yapmaya) yemin etmek, (bir şeyi yapmayı) reddetmek, plan yapmak, garanti etmek, tehdit etmek, teklif etmek vb. söz edimleri bu sınıfa girmektedir. Örneğin: “Yarın 07.00’de görüşürüz.”; “Yapacağıma emin olabilirsiniz.”; “Gideceğin yere kadar eşlik edebilirim.”

Dışavurucular⁶ (*expressives*); konuşmacının ne hissettiğini, duygu ve tutumlarını belirten edimsöz edimleridir⁷. Konuşmacı bu tarz bir söz edimiyle zevk, acı, hoşlanma, hoşlanmama, neşe, üzüntü vb. içsel durumunu dışa vurur (Yule, 1996, s. 53). Beğenmek, beğenmemek, iltifat etmek, övünmek, avunmak, avutmak, kutlamak, kaygılanmak, üzülme, ağıt yakmak, dövünmek, yazıklanmak, başsağlığı dilemek, onaylamak (olumlu onay), özür dilemek, affetmek, ağırlamak (hoş geldiniz), selamlamak, iyi dilekte bulunmak, azarlamak, kınamak vb. söz edimleri bu sınıfa girmektedir. Örneğin: “Geciktiğim için üzgünüm.”; “Yardıma için minnettarım.”; “Bu yemek bir harika olmuş.”; “Bu yemek yenecek gibi değil.”

⁵ “Sorular (soru sormak), konuşmacı tarafından dinleyicinin cevap vermesini dolayısıyla da bir söz edimi gerçekleştirmesini sağlamaya yönelik girişimler oldukları için bir tür yönlendirici (directive) sayılmaktadırlar.” (Searle, 1976, s. 11).

⁶ Searle’ün *expressives* olarak adlandırdığı tür, Aysever (2000, s.50) tarafından “dışavurucular”, Yemenici (1995) ve Yılmaz (2021) tarafından “açıklayıcılar” olarak tercüme edilmiştir.

⁷ Searle’e göre diğer türlerden farklı olarak bu tür edimsöz edimlerinin bir uydurma doğrultusu yoktur; yani “Böyle bir edimde bulunan kişi ne sözü dünyaya uydurmaya çalışır ne de dünyayı söze. Dile getirilen önermenin doğruluğu peşin peşin kabul edilir.” (Searle 1975’ten aktaran; Aysever, 2000, s. 50).

Bildirgeler (*declarations*), sözceler aracılığıyla dünyada bir değişiklik yaratma amacı olan deyim yerindeyse dünyayı kelimelerle değiştiren edimsöz edimleridir⁸ (Yule, 1996, s. 53). Konuşmacı, bildirgeleri kullanarak atıfta bulunulan kişilerin, nesnelerin durum veya statüsünde değişikliklere neden olur (Searle, 1976, s. 14). Örneğin; “Sizi karı koca ilan ediyorum.” diyen bir konuşmacı, evlendirme eylemini gerçekleştirerek dinleyici çiftin medeni durumunda değişikliğe neden olur; ancak bu tarz bir bildirim uygun şekilde gerçekleşmesi için konuşmacının özel bir kurumsal rolünün olması ön koşulu da unutulmamalıdır. Bu durumda konuşmacının nikâh/düğün salonundaki bir nikâh memuru olması gerekir (Yule, 1996, s. 53). İlan etmek, cezaya çarptırmak, istifa etmek, işten çıkarmak (kovmak), aforoz etmek, vaftiz etmek, tayin etmek, vasiyet etmek, adlandırmak vb. söz edimleri bu sınıfa girmektedir. Örneğin: (işveren) “Kovuldun!”; (işçi) “İstifa ediyorum.”; (hâkim) “Sanığı altı ay hapse mahkûm ediyorum.”

Cummings (2010, s. 456), Searle’ün sınıflandırmasını söz edimleri çalışmalarında önemli bir ilerleme olarak değerlendirir; çünkü bu sınıflandırma çeşitli sezgilerden ziyade zengin ve oldukça açık bir kavramsal çerçeveye dayanmaktadır. Bu sebeple olacak ki söz edimi çalışmalarının büyük bir kısmında da genellikle Searle’ün sınıflandırması esas alınmıştır. Esasen birçok araştırmacı tarafından (Austin, 1962; Bach ve Harnish, 1979; Yule, 1996) çeşitli sınıflandırmalar yapılmış olsa da literatürde genel kabul gördüğü için (Yılmaz, 2021, s. 94) bu çalışmada da ele alınan hikâyede tespit edilen edimsöz edimlerinin incelenmesi ve sınıflandırılması hususunda Searle’ün yukarıda verilen taksonomisi esas alınmıştır.

1.1.1. Doğrudan ve Dolaylı Söz Edimleri

İletişim sırasında bir şeyler ifade edilirken bu doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yapılır. Söz edimi kuramı için de önemli hususlardan biri doğrudan ve dolaylı söz edimi arasındaki ayrımdır. İfadenin yapısı ile ardında yatan niyet (veya işlev) arasında doğrudan bir ilişki var ise doğrudan söz edimi, eğer doğrudan bir ilişki yok ise (yani ifadede yer alan kelimeler ile aktarılmak istenen niyet arasındaki ilişki açık değilse) dolaylı söz edimi olur. Bir şey açıklama amacıyla kullanılan bir kesinleyici (*representative*) doğrudan söz edimine örnektir. Örneğin yalnızca hava durumunu belirtme/açıklama niyetiyle “Dışarısoğuk.” diyen konuşmacı bu sözce ile doğrudan bir edimsöz edimi gerçekleştirmiş olur. Bunun yanında dinleyiciden bir şey talep etmek amacıyla kullanılan bir *kesinleyici* ise dolaylı bir söz edimine örnektir. Örneğin “Dışarısoğuk.” diyerek dinleyenden açık olan bir pencerenin kapatılmasını rica eden konuşmacı yönlendirici (*directive*) edimsöz edimini dolaylı olarak gerçekleştirmiş olur (Yule, 1996, s. 55). Richards ve Schmidt (2010, s. 278) de dolaylı söz edimlerini iletişim sırasındaki niyetin sözcenin dilsel biçiminde yansıtılmadığı söz edimleri olarak niteler. Örneğin “Burası çok sıcak.” sözcesi, klimanın açılması isteğini ifade etmek için kullanılabileceğinden dolaylı bir söz edimine örnek olarak gösterilebilir.

⁸ Searle’e göre bu türdeki edimsöz edimlerinin iki yönlü bir uydurma doğrultusu vardır. “Konuşan kişi dünyada dünyayı söze uydurarak bir değişiklik yaratmak yoluyla sözünü dünyaya uygun bir hâle getirir.” (Searle 1975’ten aktaran; Aysever, 2000, s. 51).

2. SENA-UPASENA HİKÂYESİ

Budist eserlerin Eski Uygur edebiyatındaki yeri oldukça büyüktür. Uygurlar Budizm'i kabul ettikten sonra Budist külliyatı içerisinde yer alan birçok hikâyeyi de -avadāna, jātaka- Eski Uygur Türkçesine tercüme etmeye başlamışlardır. Buda ve Buda adaylarının başlarından geçen olayları konu edinen *avadāna* (EU. avdan) ve *jātakalar* (EU. çatik) hem içerik hem de anlatım bakımından masal özelliği göstermektedirler. Masal özelliği gösteren bu anlatılar kimi zaman derlemelerin içerisinde kimi zaman da derlemeden ayrı tek başına bir hikâyeye şeklinde yazılmışlardır (Eraslan 2012'den aktaran; Elmalı, 2019b, s. 11). Bu çalışmaya konu olan Sena-Upasena hikâyesi de *Daśakarmapathāvadānamālā* içerisinde yer alan avadānalardan biridir. "On günahın zincirleme hikâyesi"⁹ (Elmalı, 2022) anlamına gelen ve DKPAM kısaltmasıyla bilinen bu eser üzerine bugüne değin birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Bilhassa Elmalı'nın doktora tezinin kitaplaştırılmış hâli olan ve ilk kez 2016 yılında yayımlanan (2. baskı 2022) *Daśakarmapathāvadānamālā* (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin-Tıpkıbası) adlı çalışması ve J. Wilkens'in *Berliner Turfantexte* dizisinde XXXVII. kitap olarak yer alan, 2016'da üç cilt hâlinde yayımlanan *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā* adlı çalışması F. W. K. Müller, R. R. Arat, W. Bang, S. Himran, A. von Gabain, G. Ehlers, P. Laut gibi birçok araştırmacının çalışma konusu olmuş DKPAM üzerine bugüne değin yapılmış en kapsamlı çalışmalar arasında sayılmaktadır.

Sena-Upasena hikâyesi DKPAM'deki "zina yapmak"¹⁰ günahına atıfta bulunan hikâyelerden biridir. Toplam 279 satırdan (BT 37) meydana gelen bu uzun hikâyeye gerek Türk dili gerekse Türk kültür tarihi açısından önemli malzemeler ihtiva etmektedir. Budizmi topluma yaymak amacıyla Budizm propagandasının yapıldığı hikâyelerin hatırı sayılır bir kısmı hikâyelerdeki kahramanların başkaları uğruna kendi canlarını feda ettikleri bir yapı üzerine inşa edilmiştir. Bununla birlikte kimi zaman da Sena-Upasena hikâyesinde olduğu gibi diğer hikâyelerden farklı olarak bu tarz bir kendini feda etme kalıbı görülmez. Bu hikâyedeki asıl amaç ise esasen kadınların kötü olduğunu aktarmaktır¹¹. Bilindiği üzere Budist hikâyelerin bazılarında kadın, tabiatı itibarıyla kötü (şeytani) bir varlık olarak kabul edilerek halka da öyle gösterilmiştir (Ruben 2004'ten aktaran; Elmalı, 2013, s. 156-158).

Hikâyenin ana kahramanları Sena, Upasena ve Sena'nın karısı Ragagayini'dir. Babaları vefat ettikten sonra Sena, babasının işlerini devam ettirmek için şehir dışına çıkar. Upasena ise evi çekip çevirmek için şehirde kalır. Sena uzun bir süre dönmeyince karısı Ragagayini yalnızlıktan dolayı Upasena'yı arzulamaya başlayıp onu baştan çıkarmaya çalışır ve devamında olaylar gelişir.¹²

⁹ "Eser, 'on günaha' atfen on bölümden meydana gelmiştir: Canlı bir varlığı öldürmek, başkasının malını çalmak, zina yapmak, yalan söylemek, iftira etmek, küfürlü ve kaba sözler söylemek, iki yüzlülük yapmak, aç gözlülük ve kıskançlık yapmak, öfkelenmek, aykırı fikirde olmak." (Elmalı, 2022, s. 13)

¹⁰ DKPAM'nin üçüncü günahı "EU. eviñ yutuzıña yazınmak veya amranmak nizvani" (Elmalı, 2013, s. 160).

¹¹ Hikâyeye tamamiyle idrak edildiğinde kötünün yalnızca kadın olmadığı erkeklerin de kötü olabileceği açıkça görülmektedir.

¹² Edimsöz edimlerinin analizi sırasında hikâyenin tamamı belirli bir düzende anlatılmıştır.

3. SENA-UPASENA HİKÂYESİNDEKİ EDİMSÖZ EDİMLERİNİN ANALİZİ

Sena-Upasena hikâyesinin DKPAM içerisinde yer alan hikâyelerden biri olduğundan ve DKPAM üzerine yapılan çalışmalardan yukarıda söz edilmişti. Hikâye metnini alabileceğimiz çalışmalardan biri olan Elmalı'nın (2022) çalışmasında söz konusu hikâye bir bütün hâlinde değil, Elmalı'nın çalışmasının kurgusu gereği bölünerek farklı günah başlıkları altında gösterilmiştir. Wilkens'in çalışma kurgusu bağlamında ise hikâye metni BT 37'de baştan sona bir bütün hâlinde verilmiştir. Ayrıca Wilkens'in çalışması daha fazla belge içermesi sebebiyle hikâye metnindeki eksik kısımlar da daha azdır. Bu sebeplerden ötürü Wilkens'in çalışmasındaki metin esas alınmıştır. Hikâye, BT 37'de 02374. satırda başlayıp 02652. satırda sona ermektedir (Wilkens, 2016, s. 336-350). Hikâye metninin bazı kısımlarındaki yıpranmalardan (veya silinmelerden) dolayı eksiklikler mevcuttur. Bu eksiklikler kimi zaman hikâyenin bazı kısımlarının anlaşılması hususunda güçlük yaratsa da hikâyenin esas örgüsünde olumsuz bir duruma yol açmamıştır.

Bu çalışmada edimsöz edimlerinin analizi yapılırken yalnızca karşılıklı konuşmalar esas alınmıştır. Bununla birlikte hikâyeyi anlatan öğretmenin birkaç defa araya girerek öğrencilerine (yani dinleyicilere) bir şeyler söylediği kısımlar da analiz edilmiştir. Sözcelerin analizinin öncesinde ve sonrasında hikâyenin başından sonuna dek neler yaşandığı gösterilmiş, böylece hikâyenin gidişatının rahat anlaşılabilmesi ve okuyucunun hikâyeyi tam anlamıyla bilmesi amaçlanmıştır.

Tespit edilen sözcelerin satır numaraları, konuşmacıları verilmiş, sözcelerin hem Eski Uygurcası hem de Türkiye Türkçesi çevirisi¹³ verilmiştir. Sözce analizi kısmında ise sözcelerin ardında yer alan edimsöz edimleri türlerine göre adlandırılmış ve yorumlanarak incelenmiştir.

Hikâye metninin yer aldığı belgenin ilk satırlarında bir öğretmenin, öğrencilerine Sena-Upasena hikâyesini anlatmak üzere olduğu görülmektedir. Öğretmenin (konuşmacının) hikâyeye başlamadan önce girişte sarf ettiği ilk sözceler şunlar olmuştur:

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
02374	Öğretmen (bahşı)	<i>"yintem kunçuylar ok yañılmazlar"</i>	<i>"Hata yapan sadece kadınlar değildir."</i>
02375-02377	Öğretmen	<i>"erniñ köñülinte yme amranmak nizvani yügerü bolsar antag ok ayıg törö èyin evrilürler"</i>	<i>"Bir erkeğin yüreğinde de şehvet yükselirse (onlar da) aynı şekilde kötü (yanlış) davranış(lar)a yönelirler."</i>

Sözce Analizi: Her iki sözce de (*assertive*) kesinleyici ifadelerdir. 02374. satırda konuşmacı sarf ettiği sözce aracılığıyla iddia etme ediminde bulunur. Yanılanların yalnızca kadınlar olmadığını belirten konuşmacı devam eden (02375-2377) satırlarda erkeklerin de çeşitli şartlar altında hatalı davranışlara yönelebileceğini iddia etmektedir.

¹³ Türkiye Türkçesine çeviri yapılırken gerek Elmalı'nın (2022) gerekse Wilkens'in (2016) çalışmalarındaki tercüme kısımlarından faydalanılmış ve serbest çeviri yöntemiyle çeviri yapılmıştır.

Hikâye: Daha sonra öğretmen, *bir üdüün* “bir zamanlar” diyerek esas hikâyeye giriş yapar. Şravast (Skr. Śrāvastī) şehrinde Çayasênê (Skr. Jayasena) adında haşmetli, kutlu, çok zengin bir tüccar varmış. Bu tüccarın ilki “Sena” ikincisi ise “Upasena” olmak üzere iki oğlu varmış. Asil, akıllı ve yumuşak sözlü olan bu iki kardeş birbirilerini çok severlermiş. Gel zaman git zaman bu iki çocuk da büyümüş fakat bu arada da babaları vefat etmiştir.

Babalarını kaybeden iki kardeşin arasında geçen konuşma ise şöyledir:

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
02410-02413	Sena (Upasena'nın ağabeyi)	<i>“ay amrak inim bizni igiddeçi biziñe edgü sakınçlıg kañımız adın yértinçüke bardı biz ikigü bo yértinçüde kaltımız”</i>	<i>“Ey sevgili kardeşim, bizi besleyip büyüten lütufkâr babamız öbür dünyaya gitti. İkimiz bu dünyada kaldık.”</i>
02414-02416	Sena	<i>“amtı bizim atamız kazganmış tavarıg yêp yonlap edin tavarın asmasar biz ol biziñe oğsati ermez”</i>	<i>“Şimdi babamızın kazandığı malı mülkü yiyip harcaıyp onun malını çoğaltmazsak bize yakışmaz”</i>
02416-02420	Sena	<i>“anın amtı men adın uluşka satıgka barayın sen munta kalgıl men kelginçe evig barkıg uz tutgıl”</i>	<i>“Onun için şimdi ben ticaret için başka bir şehre gideyim, sen (bu sırada) burada kal (ve) ben gelinceye kadar evi barkı iyi tut (çekip çevir)!”</i>

Sözce Analizi: 02410-02413. satırlardaki sözce (*expressive*) dışavurucu niteliğindeki edimsöz edimi sınıfına girmektedir. Konuşmacı babasının ölümünden duyduğu elemi dışa vurarak bu sözce aracılığıyla acı çekme/ağıt ediminde bulunmaktadır. Takip eden 02414-02416. satırlarda ise konuşmacı, babalarından kalan malın mülkün harcanıp muhafaza edilememesinin kendileri için uygun düşmeyeceğini kesin bir dille doğrudan belirtmektedir. Bu bağlamda söz konusu satırlardaki sözce (*assertive*) kesinleyicidir. Hemen ardından 02416-02420. satırlarda ticaret yapmak için başka bir şehre gideceğini belirten konuşmacı bu sözce aracılığıyla dinleyiciye yani kardeşi Upasena'ya evde kalmasını ve kendisi gelinceye kadar evi çekip çevirmesini buyurmaktadır. Buyruk verme/emretme edimi (*directive*) yönlendirici kategorisinde değerlendirilmektedir.

Hikâye: Upasena, ağabeyi Sena'nın sözlerine herhangi bir karşılık vermemiştir; ancak söylenenleri dikkate alıp riayet ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu konuşma sonrasında Sena'nın ticaret için başka bir memlekete gittiği ve Upasena'nın da evi çekip çevirmek için Śrāvastī şehrinde kaldığı görülmektedir. Hikâyenin bu kısmından sonra farklı olaylar gelişecektir. Bu sırada anlatıcı yani öğretmen tekrar araya girer ve öğrencilerine şu sözleri sarf eder:

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
----------------	-----------	-----------	------------

02424-02430	Öğretmen	“turmuş törö ol bo kunçuyularınñ begi yakın bolmasar amranmak nizoani oları artokrak örletür öz evinte ögrünç sevinç bulmaz uzun turkaru adın erig sakinip küseyür tıtagsız evinte tütüşgüçi kerışgüçi bolur”	“Yerleşmiş inanca (göre) bu (tutkulu) kadınların kocası yanında olmazsa şehvet arzusu onları fazlasıyla öfkelendirir. (Onlar) kendi evinde mutluluk bulamaz (ve) daima başka erkekleri düşünüp arzularlar. Sebepsiz (yere) evde geçimsiz ve kavgacı olurlar.”
-------------	----------	---	---

Sözce Analizi: Kocasından ayrı kalan bir kadının şehvet arzusuyla yanıp tutuşurken öfkeleneyeceğini ve bu öfkenin yaratacağı olumsuz durumların eve huzursuzluk getireceğini belirten konuşmacı doğruluğuna inandığı birtakım görüşler ileri sürmektedir. Öğretmen yani konuşmacı bu satırlardaki sözce aracılığıyla iddia etme eylemi gerçekleştirdiğinden söz konusu sözce (*assertive*) kesinleyici kategorisinde değerlendirilmelidir.

Hikâye: Öğretmenin sarf ettiği bu sözlerden sonra hikâyenin diğer bir kahramanı olan Sena'nın genç ve güzel karısı Ragagayini ortaya çıkar. Kocasını başka bir şehre gittiği için yalnız kalan bu kadın, kayını Upasena'ya musallat olur. Aradan günler ve ayların geçmesiyle artık dayanamayan kadın içindeki büyük şehvet arzusuyla Upasena'ya açılır. Bu ikili arasındaki diyalog oldukça uzundur. Öncelikle uzunca ve yekpare bir biçimde Ragagayini söyleyeceklerini söyler. Hemen ardından Upasena da aynı uzunlukta yekpare şekilde Ragagayini'nin sözlerine karşılık verir:

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
02436-02438	Ragagayini (Sena'nın karısı, Upasena'nın yengesi)	“eşidgil tözünler oğlı-a meniñ odgurak sözlemiş savımın”	“Ey asiller oğlu, benim kesin (gerçek olan) söyleyeceğim sözlerimi dinle!”
02438-02441	Ragagayini	“seniñ eçiñ adın uluşka satıgka bardı ürkêç boltı munçakategi arıtı kelmez”	“Senin ağabeyin ticaret yapmak için başka bir şehre gitti, uzun zaman oldu (ve) şimdiye kadar (gelmedi), asla (da) gelmez.”
02441-02442	Ragagayini	“sen yme türk yigit sen”	“Sen gençsin (hayatının en güzel çağındasın).”
02442-02443	Ragagayini	“men yme oğlagun öğrenmiş kenç kiçiğ men”	“Ben de zarıflığı öğrenmiş (iyi yetiştirilmiş) genç (bir kadını).”

02443-02444	Ragagayini	“biz ikigü isig amrak köñülin menñileser biz uz bolmagay mu”	“Biz ikimiz ateşli bir tutkuyla eğlensek iyi olmaz mı?”
02447-02449	Ragagayini	“edgü erenler kunçuyların yalganturu sözlemiş savın yermezler küsüşlerin kantururlar”	“İyi erkekler, kadınların pohpohlayıcı sözlerini kınamayıp arzularını tatmin ederler!”
02451-02453	Ragagayini	“tün kün seni umunup saña amranmakın muna ölürmen”	“Evet, gece gündüz seni umup sana (olan) aşkımdan ölüyorum.”
02455-02457	Ragagayini	“bo yertinçüde sêndete üstün sevgülük taplaguluk ed tavar bulmaz men”	“Bu dünyada senden daha üstün sevmeye değer (bir) sevgili bulamam.”
02457-02458	Ragagayini	“menin yürekimde isig özümteg adirtsız köñülin olurgıl”	“Canım gibi (canımdan) farksız (ondan bir parçaymışçasına) kalbime yerleş!”
02459-02461	Ragagayini	“tolp etözimin saña urunçak tutuzur men tapagçın udugçın bolayın men”	“Bütün bedenimi sana teslim edip (senin) hizmetkârın olayım.”

Sözce Analizi: Konuşmacı esas söyleyeceklerine başlamadan önce dinleyiciyi buna hazırlamaktadır. 02436-38. satırlarda “söyleyeceklerimi dinle” diyerek bu sözce aracılığıyla emreden konuşmacı bu bağlamda (*directive*) yönlendirici bir ifade kullanmıştır. 02438-41. satırlarda kocasının yani Upasena'nın ağabeyinin ticaret için başka bir şehre gittiğini belirten konuşmacı, kocasının uzun bir zaman geçmesine rağmen gelmediğine dikkat çeker. Kesin bir dille “asla gelmez” diyerek esasen bir iddiada bulunan konuşmacı bir yandan dinleyiciyi bunun doğruluğuna inandırmaya çalışmakta bir yandan da kocasının gelmeyeceğine inandığını kesin bir dille belirtmektedir. Bu bağlamda sözce (*assertive*) kesinleyici olarak değerlendirilmelidir. Konuşmacı, 02441-42. satırlardaki sözce aracılığıyla muhatabına olan beğenisini belli etmek amacıyla dinleyiciye gençliğinin çağında olduğunu söyleyerek iltifat eder. Bu tarz bir edim (*expressive*) dışavurucu kategorisinde değerlendirilir. Takip eden 02442-43. satırlarda ise mağrurlanarak kendi zarifliğine ve gençliğine atıfta bulunan konuşmacı bu sözce aracılığıyla övünme eylemi gerçekleştirir. Bu bağlamda bu sözce (*assertive*) kesinleyicidir. 02443-44. satırlarda soru anlamı taşıyan bir ifade görülmektedir. Bir önceki satırlarda hem kendisinin hem de muhatabının gençliğine atıfta bulunan konuşmacı, bu sözce aracılığıyla da dolaylı bir biçimde dinleyiciyi kendisiyle beraber olmaya¹⁴ davet eder. Bu davet dolaylıdır; zira konuşmacının sorusu retorik bir sorudur. Esasen ifade edilmek istenen şey, birliktelik yaşamının ikisi için de iyi olacaktır. Soru her ne kadar retorik de olsa konuşmacı muhatabını bir şey yapmaya isteklendirmek amacıyla bir davet etme eylemi gerçekleştirmektedir.

¹⁴ Sözcede yer alan “ateşli bir tutkuyla eğlenmek” ifadesi ile kastedilen şey cinsel ilişkide bulunma yani “seks”tir.

Bunun bir davet olduğu Upasena'nın verdiği cevaplardan da anlaşılmaktadır. Konuşmacı tarafından muhatabına/dinleyiciye bir eylem yaptırma amaçlayan bu tarz davet edimleri (*directive*) yönlendirici kategorisinde değerlendirilmelidir. 02447-49. satırlarda konuşmacı söylemiş olduğu bunca şeyin ve tabii ki muhatabıyla birlikte olma isteğinin olumlu karşılanması için "iyi erkekler, kadınların bu tarz pohpohlayıcı sözlerini kınamayıp tersine onların arzularını tatmin ederler" diyerek bir sav ileri sürmektedir. Önerme şeklindeki bu tarz ifadeler (*assertive*) kesinleyici olarak değerlendirilir. Bununla birlikte konuşmacının bu ifadesi manipülasyon da içermektedir; çünkü arzusunun tatmin edilmesi hususunda dinleyiciyi etkileyerek yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda dolaylı bir (*directive*) yönlendirici edimsöz ediminden de bahsedilebilir. Konuşmasına devam eden Ragagayini'nin 02451-53. satırlarda dinleyiciyi ikna etmeye çalıştığı görülmektedir. Kendinden emin bir biçimde gece gündüz muhatabını arzuladığını ifade eden konuşmacı, bu sözce aracılığıyla aşkından ölecek duruma geldiğini iddia etmektedir. Böyle bir edim (*assertive*) kesinleyici kategorisinde değerlendirilir. 02455-57. satırlarda da aynı şekilde dinleyiciyi ikna etmeye çalışan konuşmacı, muhatabına "bu dünyada senden daha iyi bir sevgili bulamam" diyerek iddialarına devam etmektedir. Bu bağlamda bu sözce de (*assertive*) kesinleyici kategorisinde değerlendirilmelidir. Yavaş yavaş son sözlerini sarf eden Ragagayini'nin 02457-58. satırlarda yapısal olarak emir kipi içeren bir ifade kullandığı görülmektedir. Buna bağlı olarak konuşmacının bu sözce aracılığıyla emretme/buyurma edimi gerçekleştirdiği düşünülebilir; ancak mevcut bağlama göre konuşmacı, muhatabına duyduğu arzuya yalvarırcasına karşılık istemektedir. Konuşmacının çaresiz bir biçimde yalvardığını düşündüren şey ise sözcede yer alan *isig özümteg* "canım gibi" ifadesidir. Bu tarz yalvarma bildiren eylemler (*directive*) yönlendirici kategorisinde değerlendirilir. Ragagayini, 02459-61. satırlarda son sözlerini söyleyerek konuşmasını sonlandırmaktadır. Tüm bedenini muhatabına teslim ederek (sunarak) onun hizmetkârı olmayı istediğini belirten konuşmacı, dinleyiciyi kendisiyle beraber olması konusunda ikna etmek için son kozunu oynuyor gibi görünmektedir. Sözcede her ne kadar "teklif ediyorum" vb. bir ifade bulunmasa da bağlamdan (önceki ifadelerinden) hareketle konuşmacının bu sözce aracılığıyla bir teklif eylemi gerçekleştirdiği söylenebilir; zira konuşmacı bu sözceyi ürettiği anda dinleyicinin yararına bir şey yapmayı kabul etmiş olur. Dolayısıyla konuşmacı ürettiği bu sözce ile kendisini bir yükümlülük altına sokar. Bu tarz teklif ifadeleri (*commissive*) sorumluluk-yükleyici kategorisinde değerlendirilir.

Ragagayini ile Upasena arasında geçen karşılıklı konuşmada Ragagayini'nin sözleri 02461. satır itibarıyla sona ermiştir. 02463. satırdan itibaren Ragagayini'nin konuşmasına karşılık Upasena'nın konuştuğu kısım başlar:

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
02463-02465	Upasena (Sena'nın kardeşi, Ragagayini'nin kayını)	"siz ulug eçimniñ amrak kunçuy siz töröçe tutsar meniñ ögüm bolur siz"	"Siz ağabeyimin sevgili eşisiniz (hatta) töreye göre benim annem sayılırsınız."

02465-02467	Upasena	<i>“bo munı teg törösüz iş işlep yêr tenrı yme meni neçük kötürgey balıkta uluşta ne yüüz tutup yorigay men”</i>	<i>“Böylesine ahlaksız bir şey yaparsam yeryüzü beni nasıl taşıyacak? (Bu) şehirde hangi yüzle yürüyeceğim?”</i>
02468-02470	Upasena	<i>“anın sözleyür men maņa ogul sakınç turgurzun bo savıg ikileyü agızıntın üntürmezün”</i>	<i>“Bu yüzden (şunu) öneriyorum ki beni (bir) oğul olarak düşünün (öyle kabul edin) (ve) bu (yakışksız) sözleri ikinci kez (tekrar) ağzınızdan çıkarmayın (söylemeyin)!”</i>
02471-02472	Upasena	<i>“törösüz amranmaklıg erig barıg ertinjü yavolak ol”</i>	<i>“Uygunsuz (töreye aykırı) şehvet içeren (ahlaksız) davranışlar son derece kötüdür.”</i>
02472-02475	Upasena	<i>“birök men eçim başınta bo muntag ermez iş işleser men ulug mün kadag turgay”</i>	<i>“Eğer ağabeyime karşı bu şekilde olmaz bir iş işlersem (bu) büyük bir günah olur.”</i>
02475-02477	Upasena	<i>“tenrı tenrısı burhan yme törösüz tokusuz amranmak teginmekig artokrak yeryük ol”</i>	<i>“Tanrılar Tanrısı Buda da ahlaksız aşk birlikteliklerini son derece kınamaktadır.”</i>

Sözce Analizi: Yengesinden gelen davet/teklif niteliğindeki sözlere konuşmasının başından sonuna kadar reddeder bir biçimde karşılık veren Upasena, esasen sözcelerinin neredeyse hepsinde dolaylı olarak reddetme edimi gerçekleştirmiştir. Bu tarz reddetme, kabul etmeme veya geri çevirme edimleri de (*commissive*) sorumluluk-yükleyici kategorisinde değerlendirilmektedir. Sarf edilen sözcelerde doğrudan “reddediyorum, istemiyorum, kabul etmiyorum vb.” ifadeler bulunmadığı için dolaylı olarak değerlendirilmiştir. Konuşmacı 02463-65. satırlarda Ragagayini’ye ağabeyinin eşi olduğunu hatta kendisinin de “annesi” sayıldığını söyleyerek kesin bir bildirimde bulunmaktadır. Sözce yapısal olarak (*assertive*) kesinleyici bir ifadedir; zira konuşmacı bu sözce aracılığıyla doğrudan bir gerçekliği beyan etmektedir. Bununla birlikte az önce belirtildiği üzere konuşmacı, yengesinin istediklerini yapmayacağını/yapamayacağını dolaylı bir biçimde söyleyerek kendisine sunulan daveti/teklifi reddetmektedir. 02465-67. satırlarda, yengesinin söylediklerinin kabul edilemez ve yanlış şeyler olduğunu retorik iki soru ile ifade eden konuşmacı, ağabeyinin karısıyla birlikte olmanın son derece yanlış bir davranış olduğunu kesin bir dille belirtmektedir. İfade bu yönüyle (*assertive*) kesinleyicidir; ancak yine bu sözcelerin ardında da dolaylı bir reddetme edimi bulunmaktadır. Konuşmacı bu tarz bir davranışı ahlaksızlık olarak nitelendirdiğinden böylesine yanlış bir şeyi yapmayacağını da ima etmiş olur. Konuşmacı, 02468-70. satırlarda kendisinin de belirttiği üzere dinleyiciye bir öneride bulunmaktadır. Önerme veya tavsiye etme edimleri genellikle dinleyiciye doğrudan bir emir verme amacıyla söylenirse de konuşmacı “öneriyorum” dediği için

önerme edimi gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte konuşmacının emir kipleri kullanmasından ötürü emretme/buyurma edimini de gerçekleştirdiği görülmektedir. Her iki durumda da konuşmacının bu sözce aracılığıyla dinleyiciye bir eylem yaptırmayı veya yaptırmamayı amaçladığı açıktır. Buna bağlı olarak söz konusu ifade (*directive*) yönlendirici olarak değerlendirilmelidir. 02471-72. satırlarda yine bir gerçekliği dile getiren konuşmacı, yengesinin isteğinin uygunsuz ve kötü bir davranış olduğunu beyan etmektedir. Bu bağlamda sözce (*assertive*) kesinleyici olarak değerlendirilmelidir. Devam eden 02472-75. satırlarda da benzer bir biçimde bu tarz bir eylemin yani ağabeyinin karısıyla birlikte olmanın büyük bir günah olacağını belirten konuşmacı, yengesinin isteğinin yanlış olduğunu tekrar kesin bir dille beyan etmektedir. İfade bu yönüyle yapısal olarak (*assertive*) kesinleyici olsa da bir yandan konuşmacı dolaylı olarak yengesinin isteğini yerine getirmeyeceğini ima ederek onu reddetmektedir. Bu açıdan da dolaylı bir (*commissive*) sorumluluk-yükleyici edimsöz ediminden bahsedilebilir. 02475-77. satırlardaki ifadesiyle konuşmasını sonlandıran Upasena, yine bir gerçekliği dile getirmekte ve yengesinin isteğinin yanlış olduğuna onu inandırmak istemektedir. Bu yüzden ahlaksız bir birlikteliğin yanlış olduğu gerçeğiyle ilgili Buda'nın düşüncelerini öne süren konuşmacı dinleyiciyi söylediklerine inandırmak için deyim yerindeyse son kozunu oynamaktadır. Mevcut bağlama göre bu sözce de (*assertive*) kesinleyici olarak değerlendirilmelidir.

Hikâye: İkili arasında geçen bu konuşmadan sonra Ragagayini, Upasena'yı ikna edemediği için ona olan hislerini ve aklındakileri bir de annesiyle paylaşmaya gider:

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
02504-02507	Ragagayini	<i>"birök men upasênê bulsar men takı seni birle yorır men anı bulmasar men ol ok sakınçın seziksiz ölür men"</i>	<i>"Upasena'yı (sevgili olarak) elde edersem o vakit seninle yaşarım. Onu elde edemezsem tam da (bu) düşünceyle şüphesiz ölürüm."</i>
02509	Ragagayini'nin annesi	<i>"amrak kızım bo saoka artı busanma"</i>	<i>"Canım kızım bu duruma asla üzülme!"</i>
02510-02512	Ragagayini'nin annesi	<i>"ne atlıg er ol kunçuyların yalganturu sözlemiş savın taplamadın yerdeçi"</i>	<i>"Kadınların bu denli baştan çıkarıcı sözlerini hoş bulmayıp (onları) ayıplayan adama ne denir? (nasıl bir adamdır?)"</i>
02512-02513	Ragagayini'nin annesi	<i>"men ök bo savın bütüreyin"</i>	<i>"Bizzat ben bu işini (meseleni) halledeyim (çözeyim)."</i>

Sözce Analizi: Konuşmaya başlar başlamaz Ragagayini'nin annesine söylediği ilk sözler dikkate değerdir. Konuşmacı, 02504-07. satırlarda Upasena'dan istediğini alırsa yaşamaya devam edeceğini aksi takdirde öleceğini annesine doğrudan beyan etmektedir. Bu bağlamda sözce yapısal olarak (*assertive*) kesinleyici olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar konuşmacı bu sözleri sarf ettiği anda bir bildirme/beyan etme edimi gerçekleştirse de bununla birlikte konuşmacının sözcüsünün

ardında başka bir niyet yatıyor gibi görünmektedir. Bu sözce aracılığıyla dinleyicinin yani annesinin davranışını kontrol etmeye yönelik bir eylem gerçekleştiren ve Upasena'yı elde etme amacı doğrultusunda manipülatif bir tavır sergileyen Ragagayini, esasen daha konuşmasının başında annesine ne istediğini dolaylı olarak iletmektedir. Yani Upasena'yı onunla beraber olmaya kendisi ikna edemediği için bunu annesinden manipülatif bir yolla talep etmektedir. Buna bağlı olarak da dolaylı bir (*directive*) yönlendirici edimsöz ediminden bahsedilebilir. Yapısal olarak bildirimsel olan bu sözce dolaylı olarak bir talep ihtiva etmektedir. Ragagayini'nin bu sözlerine cevaben annesi ilk olarak 02509. satırda görüldüğü üzere kızına üzülmemesini söyler. Sözcede yapısal olarak emir kipi bulunsa da konuşmacının dinleyiciyi avutmaya/teselli etmeye çalıştığı açıkça görülmektedir. Anne bu sözce aracılığıyla kızının sıkıntısını yatıştırmaya çalışmaktadır. Teselli etme veya avutma edimi (*expressive*) dışavurucu kategorisinde değerlendirilir. Sözlerine devam eden anne 02510-12. satırlarda kızının davranışını haklı bulduğunu gösteren bildirimsel bir ifade kullanır. Kızının Upasena'yı ikna etmek için kullandığı sözleri genel bir önerme hâline getiren anne, kadınların bu tarz sözlerinden etkilenmeyip tam tersine bu sözleri ayıplayan erkeklerin hatalı olduğunu iddia eder. Bu bağlama göre sözce (*assertive*) kesinleyici olarak değerlendirilmelidir. Anne, 02512-13. satırlarda kızına son sözünü söyleyip konuşmayı sonlandırır. Kızını teselli edip onu haklı bulan anne, kızının Upasena ile ilgili olan meselesini halledeceğine dair dolaylı olarak bir söz veriyor gibi görünmektedir. Sözcede yapısal olarak "söz veriyorum" gibi bir ifade kullanılmamış olmasına rağmen annenin *men ök* yani "bizzat" ifadesini kullanması kızının meselesiyle ilgili bir eylemde bulunacağına dair söz vermiş olabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda sözce (*commissive*) sorumluluk-yükleyici kategorisinde değerlendirilmelidir.

Hikâye: Anne ile kızı arasında geçen bu diyalogdan sonra kızın annesi, Upasena ile konuşmak için onu yanına çağırır.

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
02515-02517	Ragagayini'nin annesi	"amrak oglum seniñ için sene [eksik kısım] yağuru yakın kelgü- [eksik kısım]"	"Sevgili oğlum senin ağabeyin Sena'nın yakın zamanda (bu şehre) döneceği (yok)."
02518	Upasena	"[eksik kısım] kılıp ulug ayıg at [eksik kısım]"	"(Bunu) yaparsam çok kötü (bir) itibar(ım olacak)."
02520-02523	Ragagayini'nin annesi	"birök sen amrak kızımız birle katılğalı arıtı unamasar sen kızımıznu öz elgin ölürür siz"	"Eğer sen sevgili kızım ile birlikte olmaya asla razı olmazsan kızımı kendi ellerinle öldürürsün."

Sözce Analizi: 02515-17. satırlarda Upasena'yı ikna etmek için çaba sarf eden Ragagayini'nin annesi, Upasena'nın ağabeyi Sena'nın şehre dönmeyeceği hususunda bir iddia ileri sürmektedir. Konuşmacı, bu sözce aracılığıyla dinleyiciyi ağabeyinin dönmeyeceğine inandırmaya çalışmaktadır.

Bu bağlamda sözce (*assertive*) kesinleyicidir. Buna cevaben 02518. satırda Upasena, daha önce Ragagayini'ye kullandığı ifadelerin bir benzerini annesine de kullanır. Kızıyla birlikte olmanın yanlış olduğunu annesine de kesin bir dille beyan ederek bu tarz bir eylemin itibarını zedeleyeceğini belirtmektedir. Bu bağlamda sözce (*assertive*) kesinleyici olarak değerlendirilmelidir. İkili arasında geçen konuşma Ragagayini'nin annesinin sözleriyle sonlanmaktadır. 02520-23. satırlarda Ragagayini'nin annesi, eğer kızıyla birlikte olmazsa bu durumun kızının ölümüne yol açacağını Upasena'ya kesin bir dille bildirmekte, bir iddia öne sürmektedir. Bu bağlamda sözce yapısal olarak (*assertive*) kesinleyici olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte konuşmacının yani annenin, önceki satırlarda kızının kendisine karşı kullandığı manipülatif ifadelerin benzerini Upasena'ya sarf ettiği görülmektedir. Bu bakımdan konuşmacının sözcesinin ardında başka bir niyet yatmaktadır. Kızıyla birlikte olmaması hâlinde onu öldürmüş olacağını söyleyen Ragagayini'nin annesi, kızının ölümünün sorumlusu olacağını ima edip onu korkutarak manipülasyon yoluyla bir davranışa yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlama göre dolaylı bir (*directive*) yönlendirici edimsöz ediminden bahsedilebilir.

Hikâye: Upasena da Ragagayini'nin annesinin bu manipülasyonuna kanmış olacak ki annenin bu sözünden sonra gönüllü veya zorla da olsa yani bir yandan istemese de yengesi Ragagayini ile birlikte olmayı kabul eder. Böylece Ragagayini de istediğini elde ederek arzuladığı zevke kavuşur.

Hikâyenin bundan sonraki kısmında ağabey Sena eve geri dönecektir. Bu sırada Ragagayini'nin düşüncelere daldığı görülür. Kocasına karşı yasaları çiğnediğini bilse de bu konuda ona bir şey söylemesine gerek olmadığını düşünen kadın hile ve aldatma ile Upasena'yı ateşe atmak istediğine karar verir. Böylece aradan sıyrılıp kocasına tekrar sevgili, şefkatli bir eş olacağını düşünür. Onu bu durumdan kurtaracak tek yolun ise tüm suçu Upasena'ya yıkmak olduğuna kanaat getirmiştir. Bu amaçla da hasta bir görünüme kavuşmak için bazı şeyler yapan Ragagayini yatakta hastaymış gibi davranarak suçu Upasena'ya atacaktır.

Bu esnada Upasena ise acı çeker bir durumdadır ve işlediği bu büyük günahla ilgili düşüncelere dalmıştır. Bu günahın canlıları her türlü varlık şeklinde yani bu veya başka bir varoluşta illaki yok edeceğini bilmektedir. Bir yandan da sevgili ağabeyinin yüzünü görünce yaşananları ona nasıl söyleyeceğini kara kara düşünen Upasena büyük bir suçluluk hissetmektedir. Bu düşüncelere gark olan Upasena bir süre sonra gerçekleştirmiş olduğu bu büyük ahlaksızlığa karşı duyduğu pişmanlıktan ötürü manastır yolunu tutup keşiş olur.

Ağabey Sena geri dönüp de olanları görünce durumu anlayıp Raçagrah (Skr. Rājagṛha) şehrine gider. *Metnin bu kısmındaki eksiklikler oldukça fazladır. Dolayısıyla bu kısımda neler olduğu tam olarak anlaşılmıyor.* Hikâyenin eksiksiz kısmına gelindiğinde ağabey Sena'nın başka bir varlık şeklinde zehirli bir yılan olarak yeniden doğduğu görülmektedir.

Upasena'nın istirahat için yatağında uzandığı bir vakitte zehirli bir yılan olarak gelen ağabey Sena, kardeşini kafasından ısırarak tüm zehrini vücuduna akıtır. Bunun üzerine Upasena yüksek bir sesle haykırır:

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
02612-02614	Upasena	“ay meni agulug yılan tikti terkin tavorak etözimin yöleyü tutunlar”	“Ah, beni zehirli bir yılan soktu. Derhâl vücudumu (beni) destekleyin (bana yardım edin)!”

Sözce Analizi: Konuşmacı yani Upasena o esnada karşısında gerçek bir dinleyici olmasa da çevrede bulunan birilerinin duyacağı ümidiyle haykırarak bu sözce aracılığıyla yalvarma eylemi gerçekleştirmektedir. Bu tarz yalvarma edimlerinde aciliyet ve çaresizlik bilhassa vurgulanabilir. Sözcede yer alan *terkin tavorak* “derhâl” ifadesi de bunun bir tezahürüdür. Yalvarma/talep eme/isteme vb. edimler de (*directive*) yönlendirici kategorisinde değerlendirilmektedir.

Hikâye: O vakitlerde Arhat¹⁵ Şariputrè (Skr. Śāriputra) de Upasena'nın olduğu manastırda yazlık görevini yerine getirmektedir. Upasena'nın yardım ıstığını duyarak onun yanına gidip hikmetli sözler söyler. *Metnin bu kısmında birtakım eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklikler konuşmacının söylediklerinin tam olarak anlaşılmasına engel olsa da Şariputrè'nin dedikleri BT 37'deki tercümeden hareketle şöyle özetlenebilir:* Upasena'nın açgözlülük ve nefreti ortadan kaldırarak ilahi Buda'nın öğrencisi (müridi) olmayı başardığını söyleyen Şariputrè, sonuç olarak yılan ısırtığı gibi küçük bir şeyin Upasena'ya zarar vermeyeceğini belirtir.

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
02624-02625	Arhat Şariputrè	“bo muntağ [eksik kısım] teggülük ermez erti”	“Bunun gibi [yılan ısırtığı gibi önemsiz] bir şey size zarar vermez.”

Sözce Analizi: Arhat Şariputrè, Upasenè'nin kutsallığını bildiği için yılan ısırtığını önemsiz görmekte ve ona zarar vermeyeceğini kesin bir dille belirtmektedir. Bu bağlamda sözce (*assertive*) kesinleyici kategorisinde değerlendirilmelidir.

Hikâye: Arhat Şariputrè yazlık görevi bitince Şravast (Skr. Śrāvastī) şehrine gitmiş. Çetavan (Skr. Jetavana) manastırına girip ilahi Buda'nın önünde saygıyla eğilerek ona Upasena'nın durumunu anlatmıştır. Bunun üzerine mükemmel bilgili Tanrı Tanrısı Buda, Arhat Şariputrè'ye cevap verir:

Satır Numarası	Konuşmacı	EU. Sözce	TTü. Sözce
02636-02641	mükemmel bilgili Tanrı	“tözün ogulum şariputrè-a tınlıglarınıñ kılmuş kılınç tüşi	“Ey asil oğlum Şariputrè, canlıların gerçekleştirdiği

¹⁵ Eski Uyurca *arhant* “saygıdeğer (kişi); kurtuluş yolunun dördüncü aşamasında olan rahip; evliya, kutsal; rahip ‘seçkin’, peygamber” (Wilkens, 2021, s. 59) anlamlarına gelmektedir.

	Tanrısı Buda (tükel bilge teñri teñrisi burhan)	<i>kalp üdün¹⁶ tursar yme antag ok alkınmaz kaçan birök odgurak tegingülük üdi kolusı kelser neteg kılmış erser antag tüş bërür"</i>	<i>eylemlerin meyvesi (karşılığı) kalpa zamanında kalsa da bu şekilde yok olmaz. (Bu meyvenin) mutlaka tadılması gereken zaman geldiğinde, ne iş (yapılmışsa) ona göre meyve (sonuç) verilecektir."</i>
02642-02645	mükemmel bilgili Tanrı Tanrısı Buda	<i>"amranmak nizvani tiltagınta bo kötirgülük ayıg kılınçığ upasènè arhant kentü özi ök kılmış erdi anı üçün 'eñ kènki ajunta tüş bërdi"</i>	<i>"Zina etmek için katlanmak zorunda olduğu bu günahı Arhat Upasena'nın kendisi bizzat işledi. Bundan dolayı en son varlık şeklinde (de olsa bu günahı) meyve(sini) verdi."</i>
02646-02648	mükemmel bilgili Tanrı Tanrısı Buda	<i>"birök şariputrè-a upasènè arhant toyın maitri sudurug¹⁷ [eksik kısım] bo aguluğ yılan tikmiş adasınta ozmış erdi"</i>	<i>"Ey Şariputrè, şayet arhat rahibi Upasena, 'Maitrī Sūtra'yı' [okumuş olsaydı] bu zehirli yılan (tarafından) sokulma tehlikesinden kurtulmuş olurdu."</i>

Sözce Analizi: Mükemmel bilgili Tanrı Tanrısı Buda 02636-41. satırlarda bir gerçekliği açıkça ifade etmektedir. Konuşmacı, bir canlının gerçekleştirdiği her eylemin kaçınılmaz bir karşılığı olduğunu ve bu karşılığın hiçbir şekilde kaybolmayacağını, kişi nasıl bir amel gerçekleştirdiyse zamanı geldiğinde ona göre bir karşılık alacağını kesin bir dille dinleyiciye beyan etmektedir. Bu bağlamda sözce (*assertive*) kesinleyici kategorisinde değerlendirilmelidir. Sözlerine devam eden mükemmel bilgili Tanrı Tanrısı Buda 02642-45. satırlarda sarf ettiği sözce aracılığıyla dinleyiciye yani Arhat Şariputrè'ye işlenen bir günahın ne olursa olsun meyvesini vereceği gerçeğiyle ilgili bilgi vererek açıklama ediminde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu sözce de (*assertive*) kesinleyici kategorisinde değerlendirilmelidir. Konuşmacı 02646-48. satırlardaki sözce aracılığıyla iddia etme edimi gerçekleştirmiştir. Bu bağlama göre sözce (*assertive*) kesinleyici olarak değerlendirilmelidir.

Hikâye: Karşılıklı konuşmalar burada bitmektedir. BT 37'nin 02374. satırından itibaren başlayan hikâye 02652. satırda sona ermektedir. Wilkens (2016, s. 351), 02652. satırın tercümesinden sonra söz konusu hikâyenin sonunun eksik olduğunu belirtir.

¹⁶ Eski Uyğurca *k(a)lp* "dönem, devir, çağ" (Wilkens, 2021, s. 324) anlamına gelmektedir. Çok çok uzun bir zaman dilimini ifade etmek için kullanılır.

¹⁷ Eski Uyğurca *sudur* "Budist metin, vaaz metni" (Wilkens, 2021, s. 627); *maitri sudur* "Maitrī Sūtra (bir metnin başlığı)" (Wilkens, 2021, s. 465).

SONUÇ

Öncelikle bu çalışma sonucunda elde edilen bulguların Türkoloji, dilbilim, edimbilim okuyucuları ve araştırmacılarına katkı sağlaması umulmaktadır. Bununla birlikte Eski Türkçe belge ve metinlerin edimbilim/söz edimi kuramı çerçevesinde ele alındığı çalışmaların çoğalmasında bu çalışmanın bir diğer amacıdır. Böylece Eski Türkçe metinler söz edimi kuramı bakış açısıyla değerlendirilecek ve anlam bakımından geliştirilebilecektir. Diğer yandan bu çalışma söz edimi kuramının tarihî Türk dilleri için de uygulanabilir bir kuram olduğunu bir kez daha bizlere göstermekte ve bu bağlamda kuramın evrenselliği konusunda da örnek teşkil etmektedir.

Sena-Upasena hikâyesindeki sözcelerin söz edimi kuramı çerçevesinde incelenip değerlendirilmesindeki amaç, iletişim esnasında üretilen sözcelerin bağlamının tespit edilerek konuşmacı ve dinleyici arasındaki iletişimin amacının belirlenebilmesi olmuştur. Bu sayede ele alınan metin de anlam bakımından geliştirilebilmiştir. Bu bağlamda hikâyede yer alan 34 sözce söz edimi kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlardan 25'i doğrudan, 9'u ise dolaylı söz edimi olarak değerlendirilmiştir. 25 doğrudan söz ediminin 17'si (*assertive*) kesinleyici, 5'i (*directive*) yönlendirici ve 3'ü de (*expressive*) dışavurucudur. Hikâyede önerme tarzındaki ifadelerin ve konuşmacıların dinleyicileri ikna edebilmek için kullandıkları ifadelerin çok olması "kesinleyici" ifadelerin fazlalığının sebebidir. Tespit edilen 9 dolaylı söz ediminin büyük çoğunluğu yapısal olarak kesinleyici olmakla birlikte içerdiği anlam/niyet bakımından ya yönlendirici ya da (*commissive*) sorumluluk-yükleyicidir. Konuşmacılar bir gerçeklik beyan eder gibi görünerek muhatabını yönlendirmeye çalışmakta veya teklifte bulunmaktadır. Kimi sözcelerde ise yine bir gerçeklik bildirir gibi görünerek konuşmacının teklifinin dolaylı şekilde reddedildiği görülmektedir. Dolaylı söz edimlerinin kullanıldığı sözcelerin genel olarak manipülatif ifadeler olduğu görülmektedir. Örneğin, annesine "Onu elde edemezsem, ölürüm." diyen bir evladın beyanda bulunur gibi görünerek manipülasyon yoluyla annesinin davranışını yönlendirmeye çalıştığı açıkça anlaşılmaktadır. Hikâyedeki kahramanların dolaylı söz edimlerini genel olarak çıkmaza girdikleri esnada sarf ettikleri görülmektedir. Bu sayede hem söyleyeceklerini kabul edilebilir kılmayı hem de söyleyeceklerinin muhatapta oluşturacağı etkiyi yumuşatmayı amaçladıkları söylenebilir. Örneğin, kendisine ahlaksız bir teklifte bulunan yengesini onda olumsuz bir etki yaratacak şekilde reddetmek yerine "Siz ağabeyimin sevgili eşisiniz (hatta) töreye göre benim annem sayılırsınız." gibi bir ifade kullanarak esasen bir gerçekliği belirtirken bir yandan da yapılan ahlaksız teklifi kesinlikle reddetmektedir.

Bu sonuçlardan yola çıkılarak Eski Uygurca Sena-Upasena hikâyesi özelinde Eski Türkçe belge ve metinlerin söz edimi kuramı çerçevesinde incelendiğinde hâlihazırda yapılmış olan tercümelerin kısmen de olsa ötesine geçilebileceği açıkça görülmektedir. Bu tarz çalışmalarla birlikte Eski Türkçe metinlerin muhtevası tüm çizgileri belirgin olacak şekilde ayrıntılarıyla okuyuculara sunulabilir. Bu bağlamda Eski Türkçe metinlerin sadece Türkoloji uzmanlarınca değil bütün Türk dili konuşurları için merakla okunabilecek, ilgi çekecek bir hüviyete kavuşturulabileceği de önemli noktalardan biridir.

İŞARETLER VE KISALTMALAR

bk.: bakınız

BT 37: Berliner Turfantexte XXXVII. [Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien
Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā]

DKPAM: Daśakarmapathāvadānamālā

EU.: Eski Uygurca

Skr.: Sanskritçe

TTü.: Türkiye Türkçesi

vd.: ve diğerleri

KAYNAKÇA

- Austin, John Langshaw (1962). *How To Do Things With Words*. Oxford: Clarendon Press.
- Austin, John Langshaw (2020). *Söylemek ve Yapmak*. (3. Baskı), çev. Reşat Levent Aysever, İstanbul: Metis Yayınları. [Austin, John Langshaw (1962). *How To Do Things With Words*. Clarendon Press]
- Aysever, Reşat Levent (2000). *Söz Edimleri Bir Dil Felsefesi Denemesi*. İstanbul: Ayraç Yayınları. [Searle, John Rogers (1969). *Speech Acts*. Cambridge University Press]
- Bach, Kent ve Robert M. Harnish (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge: MIT Press.
- Börekçi, Muhsine ve Fatma Gerez Taşgın (2021). "Orhun Yazıtlarında Söz Edimleri". Ü. Hunutlu vd. (Ed.), *Yunus Emre Mehmet Akif Armağanı Türk Dili Araştırmaları -2* içinde. Ankara: Akçağ Yayınları (ss. 281-315)
- Cummings, Louise (2010). *The Routledge Pragmatics Encyclopedia*. London: Routledge.
- Cutting, Joan (2002). *Pragmatics and Discourse - A Resource Book for Students*. Florence, KY, USA: Routledge.
- Elmalı, Murat (2013). "A Buddhist Story in Old Uighur Turkish: Sena-Upesena Story". *International Journal of Central Asian Studies*. 17. cilt, ss. 155-188.
- Elmalı, Murat (2014). "Göstergebilim Açısından Eski Uygurca Kuanşi İm Pusu". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. 30. cilt 30. sayı, ss. 245-268.
- Elmalı, Murat (2019a). "Xuanzang Biyografisi Üzerine Farklı Bir Okuma ve Yorumlama Denemesi - Göstergebilimsel Açından Xuanzang Biyografisi VI. Bölüm-". *Unter dem Bodhi-Baum Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich des 80. Geburtstags überreicht von Kollegen, Freunden und Schülern*. Göttingen: VR Unipress (ss. 83-107).
- Elmalı, Murat (2019b). *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Elmalı, Murat (2020). "Tonyukuk Yazıtı'nda Geçen "Toruk Bukalı Semiz Bukalı" İfadesi Üzerine Göstergebilimsel Bir Bakış". *Uluslararası Tonyukuk Sempozyumu*. 1. cilt 27. sayı, ss. 187-206.
- Elmalı, Murat (2021). "Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesinin Yazınsal Göstergebilim ile İncelenmesi". *Ötekiler İmparatorluğu*. İzmir: Günce Yayınları (ss. 117-147).
- Elmalı, Murat (2022). *Daśakarmapathāvadānamālā -On Günahın Zincirleme Hikâyesi-*. (Gözden Geçirilmiş Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levinson, Stephen Curtis (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Morris, Charles William (1938). "Foundations of the Theory of Signs". Otto Neurath, Rudolf Carnap ve Charles William Morris (ed.), *International Encyclopedia of Unified Science*. Chicago: University of Chicago Press (ss. 1-59)
- Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1908). *Uigurica I. 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen "Goldglanz-Sūtra". Ein vorläufiger Bericht*. Berlin: (AKPAW. Phil.-hist. Cl. 1908:2) [Tıpkıbasım: SEDTF 1, 3-60]
- Richards, Jack Crofy ve Richard Schmidt (2010). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. (4. Baskı), Harlow: Longman.
- Ruben, Walter (2004). *Eski Metinler Göre Budizm*. (Hazırlayan Lütfü Bozkurt), İstanbul: Okyanus.
- Searle, John Rogers (1969). *Speech Acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John Rogers (1975). "A Taxonomy of Illocutionary Acts". *Language, Mind and Knowledge*. (Minnesota studies in the philosophy of science). VII. cilt, ss. 344-369.
- Searle, John Rogers (1976). "A Classification of Illocutionary Acts". *Language in Society*. 5(1), ss. 1-23.
- Searle, John Rogers (1979). *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Subaşı-Uzun, Leyla (1992). *Köktürk metinleri üzerine bir metindilbilimsel çalışma: kullanumbilimsel ve biçembilimsel görünüşleriyle*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Subaşı-Uzun, Leyla (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Ankara: Simurg.
- Şehitoğlu, Muammer (2023). "Eski Uygurca İyi ve Kötü Prens Öyküsünde Edim Sözel Güç Taşıyan Fiiller Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* (75), ss. 181-206.
- Wilkens, Jens (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā (Teil I-II-III)*. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- Wilkens, Jens (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch) / Eski Uygurcanın El Sözlüğü, (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Universitätsverlag Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yemenici, Alev (1995). "Söylem Çözümlemesinde Üç Temel Yaklaşım ve Kültürlerarası İletişimde Söylem Çözümlemesinin Önemi". *Dilbilim Araştırmaları* 1995, 6(1), ss. 152-166.
- Yılmaz, Engin (2021). *Edim Bilimine Giriş Kavram-Kuram-Uygulama*. (3. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.
- Yule, George (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

Prof. Dr. Soner Akpınar

**ÇAĞDAŞ
TÜRK ROMANINDA
6-7 EYLÜL OLAYLARI**

Rumlar Etnisite ve Kimlik

Günce Yayınları

MUNİS FAİK OZANSOY

Yaşamı, Yapıtları, Sanatı

H. Yasemin Mumcu

Günce Yayınları

FAİK ÂLİ OZANSOY

YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAPITLARI VE ŞAIRLİĞİ

DOÇ. DR. SEVİM KARABELA ŞERMET

Günce Yayınları

Başka Bir Tarih Hayal Etmek

**TÜRK EDEBİYATINDA
ÜKRONYA**

MURAT GÜR

Günce Yayınları